Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas 2003 m. gruodžio 13 d. Nr. 241 (45)

Saturday supplement December 13, 2003 No. 241 (45)

Rolando Rastausko apsilankymo PLB Lituanistikos katedroje metu. Sėdi — Rolandas Rastauskas; iš kairės: stažuotoja Viktorija Heiskanen, bakalauro kursus Lituanistikos katedroje lankanti Ramona Lukauskaitė, magistrantės Elizabeth Novickas ir Daiva Litvinskaitė, doktorantas Vladas Krivickas ir prof. Violeta Kelertienė.

Illinois universiteto Lituanistikos katedra

2003 metų rudens semestro katedros dėstytojų skaityti originalūs kursai–seminarai, skirti magistrantams ir doktorantams, buvo prof. Violetos Kelertienės „Romano teorija" bei „Lietuviai rašantys angliškai"; kursą „Krikščioniška romantizmo koncepcija" skaitė prof. Dalia Čiočytė iš Vilniaus universiteto. 2003 metais katedroje skaityti kursai bakalaurams buvo: prof. Dalios Čiočytės „Lietuvių kultūra" (šio kurso klausė daugiau nei 46 studentai); doktorantų Dalios Cidzikaitės „Lietuvių kalba", II lygis, Žydrūno Drungilo „Lietuvių kalba", IV lygis.

Prof. Violeta Kelertienė 2003 metų gegužės mėnesį skaitė pranešimą „Postkolonialas ir Vakarai iš literatūrinio taško" XII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume Lemont, Illinois. Tą patį mėnesį Balzeko lietuvių kultūros muziejuje, Čikagoje, vedė literatūros vakarą su poete Egle Juodvalke. 2003 metų liepą prof. Kelertienė dalyvavo tarptautinėje konferencijoje „New Directions in the Humanities" (Graikija) su pranešimu „The Lithuanian Postcolonial Encounters the West". 2003 metų rugsėjį pranešimą pavadinimu „Postkolonializmas kaip literatūrinės analizės įrankis" prof. Kelertienė skaitė Pasaulio lituanistų asociacijos konferencijoje (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuva).

Prof. Giedrius Subačius 2003 metų gegužės mėnesį dalyvavo konferencijoje „Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europaeischen Reformation", Arbeitsgespraech 21– 23, kur skaitė pranešimą „Language Standardization in Renaissance and Romanticism". 2003 metų balandžio 30 d. Vilniaus universitete, prof. Evaldos Jakaitienės pakvietimu skaitė paskaitą „Lietuvių leksikografija devynioliktame amžiuje". Prof. Subačius keletą kartų dalyvavo Lietuvos radijo laidose: 2003 metų vasarį Lietuvos radijui (Pirmajai programai) kalbėjo apie Baltijos knygų mugę, vykusią Vilniuje; balandžio 10 d. įvyko profesoriaus pasikalbėjimas apie lietuvių kalbos instituto rūmų atidarymą Vilniuje; tų pačių metų balandžio 12 d. kalbėjo apie lietuvių kalbos perspektyvas Europos Sąjungoje.

2003 metų gegužės 21–25 d. XII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume (Lemont, Illinois) pranešimą „Ankstyvųjų lietuvių romanų žanrinės ideologijos" skaitė katedros magistrantas Vladas Krivickas.

2003 metų gegužės mėn. magistro laipsnį apsigynė Audronė Savickaitė.

2003 metais katedroje magistrantūros programoje pradėjo studijuoti Daiva Litvinskaitė iš Vytauto Didžiojo universiteto.

2003 metų rudens semestro katedros dėstytojų skaityti originalūs kursai–seminarai magistrantams ir doktorantams: prof. Violetos Kelertienės „Vertimo teorija" bei „Modernizmas ir postmodernizmas"; skaityti kursai bakalaurams: prof. Violetos Kelertienės „Lietuvių literatūra svetur"; magistranto Vlado Krivicko „Lietuvių kalba" I lygis, doktorantės Dalios Cidzikaitės „Lietuvių kalba" III lygis.

2003 metų rugsėjo mėnesį Santaros–Šviesos federacijos konferencijoje (Lemont Ill.) pranešimus skaitė magistrantas Vladas Krivickas („Bohemiečio identitetas J. Kunčino prozoje"), doktorantas Žydrūnas Drungilas („Bendruomenės metmenys, *Metmenų* bendruomenė"), pokalbį apie vertimų problemas vedė doktorantė Dalia Cidzikaitė.

2003 metų rugsėjo 30 d. Giedrius Subačius Vilniaus licėjuje skaitė viešą paskaitą apie bendrines kalbas ir apie bendrinės kalbos padėtį Lietuvoje.

2003 metų rudenį katedroje stažavosi doktorantė iš Stokholmo universiteto Viktorija Heiskanen.

2003 m. katedros dėstytojų ir studentų išleistos knygos, parašyti knygų skyriai, straipsniai:

Danas Lapkus (katedros doktorantas), *Potekščių ribos. Uždraustos tapatybės devintojo dešimtmečio lietuvių prozoje*, Čikaga: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 2003, 218 p.

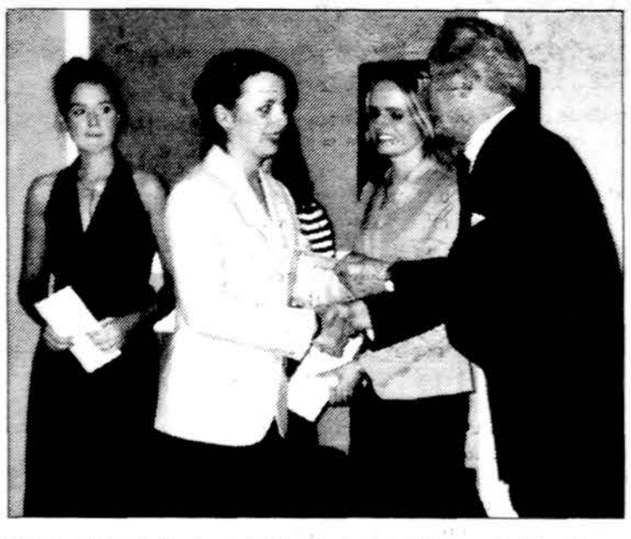

Vienas Lietuvių fondo steigėjų, dr. Antanas Razma, įteikia stipendiją Ramonai Lukauskaitei, lankančiai bakalauro kursus PLB Lituanistikos katedroje.

Vladas Krivickas, „Įveiktas sentimentalizmo" (V. Blažytės *Geltona pieva* recenzija), *Metai*, 2003 m. vasaris, 137–139.

Vladas Krivickas, „Kritinės eseistikos bruožai kultūrinėje periodikoje", *Metai*, 2003 m. balandis, 106–114.

Dalia Cidzikaitė, recenzija S. Daugirdaitės *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai, Metmenys*, 2003 m. gegužės (83), 169–175.

Giedrius Subačius, „XVIII–XIX amžiaus lietuviškų tekstų grafemos (I) ir (J)", *Archivum Lithuanicum* 5, 2003, Wiesbaden; Harrassowitz, 227–262.

Tęstinis interviu su Giedrium Subačium, „Jau reikėų, kad greta kalbininko dirbtų informatikas" (1) *Mokslo Lietuva*, 2003.03.20–04.02, Nr. 6, p.3. ---//--- „Naujuose rūmuose – naujovių siekis" (2) Mokslo Lietuva, 2003.04.03–16, Nr. 7, p. 2. ---//--- „Kuo skiriasi garsų ir rašto ženklų kalba" (3) *Mokslo Lietuva*, 2003.04.17–30, Nr. 8, p. 2.

Violeta Kelertienė (sudarytoja ir redaktorė), *Baltic Postcolonialism*, Amsterdam; Rodopi, bus išleista 2004.

Violeta Kelertienė, „Soviet Cencorship in Lithuania 1945–1989" in *Central European Literary History*, London, Oxford University Press, pasirodys 2004.

Stažuotoja iš Stockholm universiteto, Baltistikos katedros doktorantė Viktorija Heiskanen, atvykusi su švedų valdžios stipendija.

Dalia Cidzikaitė, „Filmo anotacija – iš paribio į vis labiau populiarėjantį žanrą", *Metmenys*, priimta spausdinti.

Per šiuos metus prof. Violeta Kelertienė toliau redagavo *Lituanus* ir *Metmenis*, dirbo literatūrinio mėnraščio *Metai*, leidžiamo Lietuvoje, ir *Rampike*, leidžiamo Kanadoje, redakcinėje kolegijoje; dalyvavo Algio Taškūno ir Jurgitos Staniškytės gynimosi komitetuose. Prof. Giedrius Subačius suredagavo ir išleido penktąjį *Archivum Lithuanicum* tomą (Harrassowitz Verlag, Wiesbaden), dirbo Lietuvos mokslo ir studijų fondo valdyboje ir ekspertų komitetuose; ekspertavo Lietuvos mokslo institucijas kaip Studijų kokybės centro ekspertas; dirbo Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos kūrimo grupėje prie Švietimo ir mokslo ministerijos.

2003 metais katedroje su paskaitomis lankėsi filosofijos mokslų daktarė Julija Šukys (Northwestern universitetas, JAV), dramaturgas, poetas, eseistas Rolandas Rastauskas (Klaipėdos universitetas, Lietuva), prof. Algis Mickūnas (Ohio universitetas, JAV), prof. Saulius Žukas (Vilniaus universitetas, Greimo centras).

Dekojame Lietuvių fondui ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Stasio Barzduko fondui už finansinę paramą.

Dalia Cidzikaitė

Žydų muziejaus almanachas

Turtingą istoriją turi Lietuvos žydai, vadinami litvakais. Jau 19 a. viduryje Vilnius tapo pasaulietiniu žydų švietimo centru. Žydų bendruomenę, jos kultūrą ypač iškėlė, dar anksčiau čia gyvenęs ir veikęs, išskirtinio talento išminčius Elijanu, istorijoje žinomas, kaip Vilniaus Gaonas. Bene jo laikais Vilnių imta vadinti „Lietuvos Jeruzale". Vilniuje veikė garsiosios ješyvos (rabinų ir žemesniųjų judėjų dvasininkų mokyklos), įkurta pagrindinė tų laikų žydų biblioteka, spausdinamos knygos, įsteigtas plačiai pagarsėjęs Žydų mokslo institutas (JAYJO), grėsmingais laikais perkeltas į New Yorką.

Tad nenuostabu, kad ir dabar Vilniuje veikia, ne vieną pastatą turintis, Valstybinis žydų muziejus, pavadintas Gaono vardu (Pamėnkalnio g. 12, Pylimo g. 4). Šis muziejus pradėjo leisti gana plačios apimties, skoningai parengtą, įdomiai skaitomą almanachą *Žydų muziejus*. Jau išleista šio almanacho antroji knyga lietuvių kalba (vyr. redaktorė – rašytoja–vertėja Dalija Epšteinaitė). Esant galimybei, užsienio skaitytojams bus parengti atitinkami leidiniai rusų arba anglų kalba.

Kas rašoma almanache? Pirmieji skyriai nušviečia Žydų muziejaus istoriją ir šiandieninę veiklą. Pasirodo, pirmąjį žydų istorijos-etnografijos muziejų Vilniuje įkūrė 1913 m. įsteigta žydų mylėtojų draugija. Nors per Pirmąjį pasaulinį karą jis sunyko, bet 1918 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, muziejus vėl atgijo. Per keliolika metų pavyko įsigyti vertingų eksponatų. Prieš Antrąjį pasaulinį karą muziejus turėjo per 3,000 eksponatų, 6,000 knygų ir kitų vertybių. Vertingiausiais istoriniais dokumentais laikytinė trijų, Lietuvos ir Lenkijos karalių patvirtinti, privilegijų žydams originalai (pergamentai), žinomų religinių autoritetų R. Manachemo Mendelio Luibovičiaus, R. Zalmano Šniuro, R. A. Solonimo veikalai. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, žydų tautos didžiosios katastrofos metu, Žydų muziejus buvo sunaikintas, išgrobstytas, žuvo karo audrose.

Straipsnio „Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus istorija" autorė R. Kostanian rašo, kad vokiečių okupacijos metais net gete, tiek žydų inteligentija, tiek kiti kaliniai slėpė istorines vertybes, rinko to meto dokumentus – vokiečių ir lietuvių valdžios žydus liečiančius įsakymus, įvairiausių įvykių, ypač žudynių liudininkų pasakojimus. Razitetai – rankraščiai, knygos, paveikslai, dokumentai buvo gelbėjami Vilniaus gete įrengtose įvairiose slėptuvėse. Paklaustas, kodėl užuot duonos ir bulvių, rizikuodami gyvybe, į getą neša popierius, vienas geto aktyviausių šioje srityje kalinių Z. Kalmanovičius atsakė: „Todėl, kad knygos ant medžių neauga. Į getą slaptai buvo įnešta žydų literatūros klasiko Šolom Aleichem, Teodoro Herclio kūriniai, unikalus Vilniaus Gaono rankraštis, dailininko M. Antokolskio skulptūra. Šiems turtams išsaugoti gete buvo įrengta 10 slėptuvių.

Pradėjus likviduoti getą, teko viską mesti likimo valiai. O likimas buvo pačių nacių nulemtas „galutiniu žydų problemos išsprendimu" – tai reiškė totalinį žydų tautos sunaikinimą.

Išvarius nacius, sugrįžę žydų poetai A. Suckeveris, Š. Kačerginskis ir kiti, surinkę saujelę koncentracijos stovyklas ištvėrusių žydų, nusprendė atkurti muziejų. Išlikusius paslėptus gete eksponatus rankiojo, net gestapo rūsiuose mėtėsi maišai su žydų palikimu. Sukandę dantis, dirbo žydiškojo Vilniaus vaikai, rengdami pirmąsias eksponatų parodas – vieną, skirtą Vilniaus getui, antrą – masinių žudynių vietai – Paneriams. Tačiau tuometinė sovietinė valdžia parodą uždraudė, surinktus eksponatus sunkvežimiais išgabeno į įvairius archyvus, sandėlius, muziejus. Dalis vertybių vietinės sovietinės valdžios įsakymu buvo sunaikinta. Bet atsirado žydų kultūrines ir kitas vertybes gelbėjusių lietuvių intelektualų. Kultūrininko Antano Ulpio ir jo bendradarbių dėka į šv. Jurgio vienuolyno rūsį sumesti žydų dokumentai, rankraščiai, knygos, tas turtas, tie „dvasiniai gyvieji Paneriai", išliko ir sovietmečiu.

1949 m. besikuriantis žydų muziejus buvo galutinai uždarytas. Po to daugiau kaip keturis dešimtmečius Lietuvoje, kaip ir visoje sovietijoje, nelikо jokios žydiškos institucijos. Apie žydus, jų tautą ištikusią katastrofą tylėjo vidurinių ir aukštųjų mokyklų vadovėliai, o jaunimas nežinojo apie jokį žydų indėlį į Lietuvos valstybingumą, mokslą ir kultūrą.

Tik su Sąjūdžiu atgimė, ir 1989 m. rudenį Vilniuje buvo atkurtas Žydų muziejus. Pagrindinis jo tikslas – prikelti iš užmaršties Lietuvos žydų istoriją bei kultūrą, kartu atskleidžiant tautos tragediją Antrojo pasaulinio karo metais, autobiografijoje *Žydų muziejus* rašo R. Kostanian. Muziejaus atkūrimas – tai troškimas parodyti nutylėtus Lietuvos istorijos faktus, pastangas įveikti visuomenėje įsigalėjusius stereotipus. Tai buvo tautinio pakilimo ir tolerancijos, supratimo ir užuojautos žydams metas.

Muziejaus direktoriumi buvo paskirtas Sąjūdžio dalyvis, Vilniaus universiteto dėstytojas Emanuelis Zingeris, vienas žydų kultūros atgimimo grupės vadovų.

Vos atkūrus žydų muziejų, buvo pradėta rengti pirmąją nuolatinę parodą – ekspoziciją apie žydų tautos katastrofą. Pirmaisiais parodos gyvenimo metais joje eksponuota autentiška, dokumentais pagrįsta medžiaga sukėlė labai skausmingą lankytojų reakciją, rašo almanache R. Kostanian. Žmonės baisėdavosi vokiečių standarfiurerio K. Jegerio pranešimu savo vadams Berlyne apie 136,346 žydų sunaikinimą vos per penkis mėnesius. Šioje vietoje muziejaus darbuotojai lankytojams visuomet primena: „Per penkis mėnesius naciai, talkininkaujant vietiniams banditams, nušlavė nuo žemės paviršiaus šešis šimtmečius gyvavusią unikalią litvakų civilizaciją". Sukrečia Gurvičo ir Aso 1941 m. birželio 26 d. rašytas laiškas iš vykusio į Panerius sunkvežimio.

Nukelta į 3 psl.

Vilniaus Gaono žydų muziejuje įrengtas Vilniaus geto afišų parodos kampelis.

Šio šeštadienio priedo puslapiuose:

Lituanistikos katedros 2003–iųjų metų darbo apžvalga. Žydų muziejaus almanachas. — 1 psl.

Henriką Žemelį prisimenant. — 2 psl.

Trys fotomenininkai iš Tauragės. A. Kezio Lietuva. — 3 psl.

T. Stanislovo *Atsidūsėjimai*; V. Papļauskienės *Išėję negrįžti* ir kt. leidiniai. — 4 psl.

Henriką Žemelį prisimenant

Susipažinau su Henriku Žemeliu prieš trejus metus, kaip paaiškėjo vėliau, — paskutinėmis jo gyvenimo dienomis. 2000 m. rugsėjo–spalio mėnesius praleidau Čikagoje, kur rinkau medžiagą daktaro disertacijai apie lietuvių išeivijos liberaliosios srovės organizacijas po Antrojo pasaulinio karo. Tomis dienomis pasitaikė galimybė nuvykti aplankyti Henriką ir Gertrūdą Žemelius, gyvenusius Fontanoje. Tiesa, su Henriku pažįstami buvome jau anksčiau — bet tik per laiškus. Mūsų pažintis prasidėjo dar 1999 m., kai dalį jo archyvo (apie *Minties* laikraščio leidimą Vokietijoje) į Kaune esantį Išeivijos institutą atvežė Liūtas Mockūnas. Tuomet viename savo laiške H. Žemelis rašė: „Žinote, keistas reiškinys — kai dirbau, vis galvojau, kai išeisiu į pensiją — turėsiu daug laiko, o kai pasidariau pensininku, to laiko dar mažiau" (iš H. Žemelio 1999.11.12 laiško D. Dapkutei).

Toks H. Žemelis ir išliko mano atminty — žmogus iki paskutinės savo gyvenimo minutės dirbantis darbą, kuriuo tikėjo; darbą, reikšmingą ne tik išeivijos visuomenei, bet ir visai Lietuvai.

Kaip bebūtų keista, H. Žemelio vardas mūsų plačiajai visuomenei nėra per daug žinomas. Kas domėjosi ir skaitė *Akiračius*, tikriausiai pažinojo Žemelį iš jo išeivijos ir Lietuvos spaudos apžvalgų su komentarais, pasirašytų Vyt. Giedrimo slapyvardžiu. Galbūt čia kaltas jo paprastumas, kuklumas ir savireklamos stoka.

H. Žemelis gimė 1913 m. kovo 26 d. Latvijoje, Liepojoje, jaunystės metus praleido Kėdainiuose. 1932 m. jis baigė Kėdainių gimnaziją, 1933—1935 m. studijavo VDU Teisės fakultete, vėliau perėjo į žurnalistiką. Priklausė „Romuvos" korporacijai, dar būdamas studentu, suredagavo korporacijos „Romuva" jubiliejinį leidinį *Romuvos dešimtmetis* (1940 m.). Atlikdamas karinę tarnybą jis baigė karo mokyklą, gavo atsargos leitenanto laipsnį.

Jau pirmosios bolševikų okupacijos metu H. Žemelis įsitraukė į pogrindį, kuriame ypač aktyviai dalyvavo vokiečių okupacijos metu, priklausydamas Lietuvos Laisvės kovotojų sąjungai. Pogrindžio raginamas, įstojo į gen. P. Plechavičiaus vadovaujamą Vietinę rinktinę. 1944 m. pavasarį kartu su daugeliu kitų pogrindžio aktyvistų jis buvo suimtas, kalintas Salaspilio (netoli Rygos) koncentracijos stovykloje. Karui baigiantis, buvo pervežtas į Dancigą. Po karo gyveno Vokietijos DP stovyklų prancūzų zonoje. Savo išgyvenimus karo metu aprašė atsiminimų knygoje *Okupantų replėse* (1947 m.).

Reikšmingiausias H. Žemelio, kaip žurnalisto ir redaktoriaus, gyvenimo periodas prasidėjo nuo 1947 m. pavasario, kai jis, laikraščio leidėjui Jonui Vasaičiui pasiūlius, ėmė redaguoti Vokietijoje Memmingene leistą *Minties* laikraštį. Jo kelias į *Minties* redaktorius buvo įdomus ir nulemtas kelių atsitiktinumų. Gyvendamas Vokietijoje, H. Žemelis bendradarbiavo *Mintyje*, taip pat rašė straipsnius ir JAV lietuvių laikraščiams *Vienybei*, *Dirvai*. Dar negalvodamas apie tolesnį gyvenimą ir emigraciją į JAV, jis gavo *Dirvos* redaktoriaus bei leidėjo K. S. Karpiaus pasiūlymą atvykti į JAV redaguoti *Dirvą*. (H. Žemelio 2000.09.21 pasakojimas D. Dapkutei). Šis pasiūlymas H. Žemeliui buvo gana netikėtas — nors žurnalistinėj praktikoj turėjo nemažą įdirbį, redagavimo ir laikraščio leidimo darbas jam buvo naujas ir nežinomas. Norėdamas bent šiek tiek susipažinti su tokiu darbu, H. Žemelis nuvyko į Memmingene leidžiamą *Minties* redakciją, kur 2–3 mėnesius be atlyginimo atliko savanorišką praktiką. Likimas lėmė, kad po šios praktikos jis nebegrįžo atgal, — iš redaktoriaus pareigų pasitraukus Stepui Vykintui, H. Žemelis perėmė *Minties* redagavimą.

Pirmi mėnesiai *Minties* redaktoriaus kėdėje H. Žemeliui buvo nelengvi — naujas darbas, medžiagos, bendradarbių trūkumas. Bendradarbių paieškose jam daug padėjo senas jo pažįstamas dar nuo Kėdainių gimnazijos laikų — Vincas Trumpa. V. Trumpos asmeninių pažinčių dėka, H. Žemeliui pasiseke privilioti į *Mintį* tokius bendradarbius kaip Algirdą Julių Greimą ir Bronį Railą. Aplink *Mintį* palaipsniui pradėjo burtis liberalaus požiūrio išeivijos visuomenininkai, rašytojai. Daug dėmesio *Mintis* skyrė kultūrai, literatūrai, dėl to laikraštyje mielai bendradarbiaudavo rašytojai, dailininkai, kritikai: prof. M. Biržiška, P. Andriušis, A. Gustaitis, F. Neveravičius, A. Rūkas, V. Trumpa, B. Raila, A. J. Greimas, P. Augius, J. Cicėnas ir kiti.

Netrukus *Mintis* išaugo į labai stiprų populiarų ir įdomų laikraštį. H. Žemelis yra pasakojęs, kad, prieš jam išvykstant gyventi į JAV, *Mintis* buvo leidžiama net 15.000 egzempliorių tiražu, o apie pusė prenumeratorių gyveno už Vokietijos DP stovyklų ribų. Laikraščio suklestėjimas buvo susijęs pirmiausia su H. Žemelio veikla, jo darbu. Nors H. Žemelis kukliai sakydavo, kad „laikraštį padaro geru ne redaktorius, o bendradarbiai", tačiau tuos bendradarbius dar reikėjo mokėti privilioti. V. Trumpos nuomone, didelį būrį *Minties* bendradarbių H. Žemelis subūrė savo korektiška ir draugiška laikysena (V. Trumpa. „Henrikui Žemeliui 70 metų". *Akiračiai*, 1983 Nr. 3). H. Žemelio pastangų dėka, buvo pasiekta, kad sustiprėjusi *Mintis* galėjo atsilyginti savo bendradarbiams — net ir simbolinis honoraras daugeliui rašytojų bei žurnalistų to meto Vokietijoje buvo labai svarbus.

Minties populiarumą ir sėkmę Vokietijoje lėmė laikraščio užimta pozicija — nepriklausymas jokiai politinei grupei, užimta plati liberali demokratinė linija, tiesus, atviras, kritiškas žodis visais aktualiais klausimais. *Mintis* kėlė vieningo darbo reikalingumą, nurodinėjo trūkumus, kurie silpnino bendrą akciją, kritikavo partinį susiskaldymą, „raganų medžioklę", tuščius kaltinimus ir pan. Kartais tokios kritikos neišvengdavo ir VLIKas bei kitos lietuvių politinės organizacijos. Tuometinis VLIKas liberalams buvo lyg „krislas akyse" (H. Žemelio 2000.09.21 pasakojimas D. Dapkutei) — sudarytas partiniais principais jis buvo svetimas jaunesnei kartai, brendusiai rezistencijos metais ir susibūrusiai kitais, nepartiniais principais. Dėl politinių organizacijų kritikos *Mintis* ir jos redaktorius susilaukdavo ir neigiamų vertinimų, kritikos, kai kada net ir kaltinimų tarnavimu Maskvai, nes tik komunistiniai laikraščiai neigiamai atsiliepdavo apie lietuvių politinius veiksnius.

Buvo bandymų *Mintį* ir jos redaktorių H. Žemelį aktyviau įtraukti į politinę veiklą. Pavyzdžiui, Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Užsienio delegatūra su A. J. Greimu ir B. Raila bandė privilioti *Mintį* — vienu tarpu buvo siūlomas H. Žemeliui išnuomoti vieną laikraščio skyrių BDPS Užsienio delegatūrai, tačiau H. Žemelis nesutiko, taip sugebėdamas išlaikyti laikraštį neutraliu ir nepriklausomu.

Prasidėjus emigracijai iš Vokietijos DP stovyklų, H. Žemelis 1949 m. persikėlė gyventi į JAV. Apsigyvenęs Rochester, NY, jis aktyviai įsijungė į lietuvių politinį — visuomeninį gyvenimą, suorganizavo ten lietuvių radijo valandėlę. 1965—1968 m. jis vedė „Margučio" radijo programą Čikagoje.

Gyvendamas JAV, H. Žemelis aktyviau įsijungė ir į politinę veiklą — nuo 1950 m. tapo vienu Lietuvių rezistencinės santarvės aktyvių narių. Jis buvo veiklos žmogus, nemėgo, jo paties žodžiais tariant, „būti organizacijoje tik dėl vardo". Kol organizacija buvo gyva ir veikli, atskiri skyriai dalyvavo

Benita ir Martynas Žemeliai.

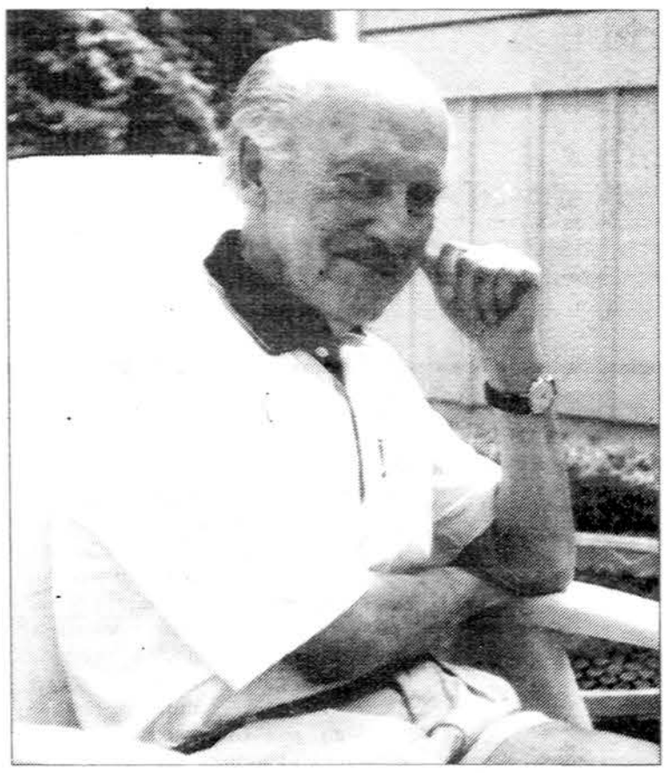

Henrikas Žemelis.

Gertrūda Žemelienė.

kultūriniame–politiniame išeivijos gyvenime. Vėliau, organizacijos veiklai išsisėmus, H. Žemelis buvo vienas tų, kurie 1962 m. Santarvės suvažiavime pasiūlė uždaryti organizaciją, kad ji nevirstų dar viena „mirusia siela", netaptų tokia, dėl ko tie patys liberalai kritikuodavo kitas politines organizacijas.

H. Žemelis, V. Trumpa, V. Rastenis buvo tarp tų, kurie vieni pirmųjų pasisakė prieš Lietuvos izoliacijos politiką, aktyviai paremdami jaunųjų išeivijos intelektualų šūkį „Veidu į Lietuvą". H. Žemelio nuomone, išeivija neturėtų „užsimerkti ir gyventi tik sentimentais", todėl visą gyvenimą jis domėjosi Lietuvos reikalais, rinko įvairią medžiagą, informaciją. Prasidėjus turistinėms kelionėms į Lietuvą, H. Žemelis net ketverius metus nesėkmingai bandė gauti vizą, pagaliau 1975 m. su įvairiais nuotykiais jam pavyko nuvažiuoti į Maskvą ir kelias dienas paviešėti Lietuvoje. Savo kelionę (kurią jis tuomet pavadino „įdomiausia jo gyvenime turistine kelione"), jis aprašė straipsnyje „Ten, kur nesimato šypsnio ir nėra šeimininko" (*Akiračiai*, 1975 Nr. 1, 2).

Kadangi jis visą laiką domėjosi Lietuvos gyvenimo problemomis, važiuodamas į Lietuvą, daugelį dalykų teoriškai jau žinojo. Tačiau teoretiškas žinojimas negalėjo atstoti patirties, kurią jis įsigijo, vaikščiodamas Vilniaus, Kauno, Rygos, Leningrado ir Maskvos gatvėmis, lankydamas muziejus, teatrus, stebėdamas kasdieninį gyvenimą, kalbedamasis su paprastais piliečiais ir režimo biurokratais. Toji patirtis davė jam dar tikslesnį Lietuvos vaizdą. Po šios kelionės jis rašė: „Nors tos 4 viešnagės dienos Lietuvoje prabėgo kaip sapnas, bet jos giliai įstrigo širdin, praplėtė mano akiratį ir supratimą. Jos patvirtino mano įsitikinimą dėl ryšių reikalingumo. Tik tas, kas pamato ir pajunta dabartinę Lietuvą gali žinoti, kaip svarbus kiekvienas gyvas žodis, atkeliavęs iš Vakarų. Iš pasikalbėjimų, nuotaikų ir tiesiogiai statomų klausimų aš taip pat įsitikinau, kokia beprasmiška yra toji akcija, kuri skelbia izoliaciją, šalinimąsi ir nusisukimą...". („Ten, kur nesimato šypsnio ir nėra šeimininko". *Akiračiai*, 1975, Nr. 1, 2).

H. Žemelis dalyvavo ir *Akiračių* leidime, buvo vienas šio laikraščio iniciatorių. Tiesa, nelaimingas atsitikimas 1968 m. ir liga lėmė, kad porai metų H. Žemeliui teko pasitraukti iš bet kokios lietuviškos veiklos, taip pat ir *Akiračių* leidimo. Tačiau labai greit (daugiausia jo kolegų V. Trumpos ir K. Drungos dėka) akiratininkams pavyko susigrąžinti pasveikusį H. Žemelį į *Akiračius*. Nuo tada, iki pat gyvenimo pabaigos H. Žemelis kiekvienam *Akiračių* numeriui pateikdavo savo kritišką lietuvių išeivijos, vėliau ir Lietuvos spaudos apžvalgą.

H. Žemelis visą savo gyvenimą buvo liberalas plačiąja šio žodžio prasme. Jo liberalumas dažniausiai pasireiškė tolerancija kitaip galvojantiems ir kitaip rašantiems. Jis laikėsi aiškios pozicijos — jei kažkas nepatinka, galima parašyti viešai į spaudą, išsakyti savo nuomonę, diskutuoti... H. Žemelis mėgo sakyti tiesą taip, kaip jis suprato, nenuolaidžiaudamas ir prieš nieką nesitaikstydamas. Pasakodamas apie savo patirtis ir darbą Vokietijoje *Minties* redakcijoje, užsimindamas apie gyvenimą koncentracijos stovykloje, jis ne kartą pakartojo: „Kodėl aš turiu meluoti. Jei jis toks buvo..." Labiausiai jis vertino atvirą žodį, pažiūrų platumą, kritišką žvilgsnį.

* * *

Tokį aš pažinau H. Žemelį iš dokumentų, laiškų, jo darbų. Susitikti su juo teko tik pora kartų gražų 2000 m. rudenį jo namuose. Tuo metu mane pasitiko paprastas, nuoširdus ir labai draugiškas žmogus. Jis pasakojo apie savo gyvenimo epizodus linksmai, be apgailestavimo. Sėdėdama ir klausydamasi jo pasakojimų, stebėjaus ir galvojau, koks tai buvo dvasiškai stiprus žmogus, — perėjęs nelengvus gyvenimo kelius, patyręs daugybę fizinių ir moralinių kančių, visų patirčių užgrūdintas, jis išėjo tvirtesnis, atsparesnis dar labiau tikintis savo tiesa ir savo darbais.

Prabėgo jau treji metai nuo to lapkričio, kai grįžusią į Lietuvą, mane atsivijo žinia — Henriko Žemelio nebėra. Išėjo jis tyliai ramiai, guosdamas aplinkinius ir ragindamas kitus tęsti jo pradėtą darbą.

Dr. Daiva Dapkutė
Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja

Vaizduotės pasaulio vilionės

Kauno Keramikos muziejuje dar galima apžiūrėti kauniečių keramikų grupės „Mes" birželio–liepos mėnesiais vykusio simpoziumo metu sukurtų darbų parodą. Tai jau šeštasis šios grupės simpoziumas, suvienijęs per dvidešimt skirtingų kartų menininkų.

Simpoziumo tema „Žaliam žaisme" puikiai derėjo su vidurvasario nuotaikomis bei dosniomis gamtos malonėmis. UAB „Kauno keramika" gamybinėse patalpose ir privačiose dirbtuvėse dalyviai kūrė individualų meną, o, kai prieš parodos atidarymą suvežė savo darbus į Keramikos muziejų, paaiškėjo, kad simpoziumo paroda taps vienu įdomesnių įvykių miesto meniniame gyvenime.

Parodos idėja, ekspozicijos originalumas ir, žinoma, jau tradicija tapęs spalvingas bei turiningas parodos atidarymas su miesto vaikų nupieštu didžiuoju vasaros medžiu ant Rotušės aikštės grindinio, ilgesinga, susirinkusiųjų klegesį lydinti, saksofono melodija, žalių augalų puokštėmis, vėliavėlėmis su užrašu „Mes" pasipuošusiais dalyviais, sutraukė nemažai smalsuolių ir keramikos meno gerbėjų.

Keramikos muziejaus salėse svečių laukė dar didesni netikėtumai. Balta agroplėvele drapiruotos kultūrinio paveldo plytų sienos, suteikė kūriniams originalų foną, pažadindamos lankytojų vaizduotėje rūko viziją. Konceptualūs, netikėtų meninių sprendimų darbai vyrauja šioje parodoje, neužgožtami vyresniosios kartos keramikų sukurtų tradicinės pakraipos kūrinių.

Veda lankytojus į paslaptimi dvelkiantį pasaulį...

Storasieniuose, rupios faktūros R. Andrijausko dekoratyviniuose induose juntamas senųjų civilizacijų dvelksmas. Keramikas meistriškai valdo stambiagabaritines formas, puikiai jaučia mastelius bei medžiagos galimybes. Formos išgryninimo virtuoziškumu ir molio, kaip natūralios medžiagos, jos faktūrų ir spalvų išgavimu pasižymi G. Šibonio dekoratyvinis kūrinys „Žalia vaza". Sudėtingo atlikimo ir plastinių priemonių visuma išsiskiria A. Kripaitytės kompozicijos, regimojo vaizdo intensyvumu atkreipia dėmesį I. Kazlausko dekoratyvinė vaza „Ir bulvės vėl žydės", kur su dideliu meniniu skoniu derinama klasikinė vazos forma ir šiuolaikinio pasaulio dirbtinumą pabrėžiantys parodų salėje suvežėję bulvių gumbų ūgliai.

Dalies parodos dalyvių darbai tylesni, intymesni, konkretus patyrimas čia neišsilieja išgryninta abstrakcija. Kauno keramikai savo kūryboje nevengia asmeninių išgyvenimų, prisiminimų, glaudaus sąlyčio su gamta.

Taip per visą salę – žalią pievą „žygiuoja" E. Lengvinaitės sukurti batai „Bočių prisiminus". Parodos svečiai prancūzai įvairiais rakursais filmavo šią kompoziciją, gėrėdamiesi menininkės fantazija ir jos jautriu požiūriu į praeitin nugrimzdusius brangius prisiminimus. Kelių skirtingų medžiagų sujungimą vykusiai išsprendė L. Kvietkauskienė kompozicijoje „Medžio bliuzas", kur seno rąsto įpjovoje įkomponuoti žalia glazūra dengti molinių samanų fragmentai bei sausų augalų pluoštai subtiliai primena jau nykstančio Lietuvos kaimo architektūros paveldą. N. Aruliené kompozicijoje „Augalai" simpoziumo temą įprasmino įvairiomis technologijomis, naudodama molį ir jį spalvingai glazūruodama. Žinoma plastikė N. Liatukaitė šioje parodoje eksponuoja kompoziciją „Giedantys gyvybės medeliai", kurią sukūrė, bendradarbiaudama su gėlininke R. Kazakevičiene. Išskirtinio parodos lankytojų dėmesio sulaukė A. Olšausko kompozicijos. Patrauklūs ir vaizdžiai papildantys simpoziumo žaismingą temą – R. Pažarauskienės, G. Sakalauskaitės, V. Šimkuvienės, D. Ramoškaitės, B. Purlienės, L. Olšauskienės, N. Jakūnienės ir kitų dalyvių kūriniai.

Parodą įspūdingai papildė, pirmą kartą Lietuvoje eksponuoti, nedegtos keramikos kūriniai bei į parodą pakviesti dekoratyvinių audinių atstovai, eksponavę įspūdingus kaprono ir organzos audinius, kurie subtiliai įveda lankytojus į meninį, paslaptimi dvelkiantį, „Žaliam žaisme" pasaulį.

Milda Zinevičiūtė
Kaunas

Vytautas Butkus. „Plunksna". 2000 m.

Trys — iš Tauragės

Lietuvių dailės muziejuje atidaryta trijų fotomenininkų iš Tauragės – Vytauto Butkaus, Romualdo Vaitkaus ir Sigito Koncevyčiaus — paroda. Vyrauja trys pagrindinės tematikos — portretas, peizažas, veiklos dokumentika. Parodoje yra ir vienas kitas, eksperimentine technika atliktas, darbas. Techniniu požiūriu, visi eksponatai be priekaištų.

Kaip autoriai žiūri į fotografuojamus žmones? Jų žmonės – tai pozuojantys foto objektyvui statistai. Nereikia tai suprasti klaidingai. Fotostudijose kuriami portretai siekia parodyti tikrą, neiškreiptą žmogaus tipažą, kuris dažnam žiūrovui gali atrodyti statiškas, be judesio, bet parodantis realų, tikrą fotografuojamo asmens išorinį (kartu ir vidinį) įvaizdį. Šie fotomenininkai portretuoja ne studijose, o gyvenimo aplinkoje, priduodančioje daugiau informacijos apie savo „auką". Bendras visų trijų autorių bruožas – technika švari, stilistika pastovi, dokumentalumas išieškotas. Tai, kaip žinia, nieko naujo, keičiasi tik siužetas. O įnašas toli gražu nebanalus. Portretai, sakoma, niekad nemiršta, įamžina žmogų. Nuo dagerotipijos laikų iki šiolei portretams skiriamas dosnus, ne vien fotografuojančių, bet ir visos žmonijos dėmesingumas. Pereito amžiaus fotografijos istorija – portretų galerija. Nufotografuoti žmogaus veidą, rodos, taip lengva, tiesiog labai lengva. Bet, nors tos pozos paprastutės, tačiau jos tampa brangios istoriniu požiūriu. Taip reikėtų žvelgti į šiandienos lietuvių fotografų dėmesingą rūpinimąsi vaizduoti niekad nemirsiančius savo tautiečio veido išraiškingus bruožus.

Panašiai būtų galima išsireikšti ir apie parodoje gausius Lietuvos peizažų motyvus. Šių autorių, kaip daugelio kitų, labiausiai pabrėžiami patys gražiausieji Lietuvos krašto kampeliai, ypač Neringos kopos. Daug kartų matyti ir niekad nenusibostantys, smėlynai pateikiami nepriekaištingai ir šių fotomenininkų. Tie smėlėtų gauburių vaizdai lietuvio ir nelietuvio širdžiai mieli, panašiai kaip ir ta „amžinoji moteris", fotografuota ir fotografuojama šimtus kartų, ir vis dar negana. Tikrasis šio pasaulio grožis neblunka ir niekad nenubluks.

Moteriškųjų pozų šioje parodoje nedaug, vos kelios jaunesniųjų modelių, žymiai daugiau vyresniųjų. Yra veidų. Manau nesuklysiu, apibūdindamas juos visus vienu žodžiu: jie – etnografiški. Nors lietuvių tautos žmogus baltosios rasės, kaip ir kitų Europos kraštų, tačiau lietuvį įmanoma atpažinti ir didelėje minioje. Gal mes ne vien turime šiokio tokio vienas kitam panašumo, bet panašiai ir elgiamės, sinkrotizuotai mąstome ir jaučiame. Lietuvį atpažįstame ir iš jo veido bruožų. Esame būdingų veido apraiškų tauta. Tas mums priklausantis būdingumas stipriausiai pasireiškia pagyvenusių bei senelių veiduose, įmintų raukšlelių pyniose, kurių apstu šioje parodoje.

Lietuvos gamtos ir kaimo (kaip gali lietuvių fotografijų paroda apsieiti be gandrų ir pievose besiganančių raguočių pavaizdavimo) vaizdai be galo artimi ir gražūs, ypač mums, gyvenantiems svetur. Čia visa savo grožybe pasirodo pasipūtėliai kalakutai ir jau minėti žirgai. O dvi fotografijos apie Lietuvos žalumynus beveik „nelietuviškos", primenančios Pietų Amerikos Amazonės džiungles. Ko toje mūsų Lietuvoje nėra?

Šios parodos autoriai, tauragiškiai. Vytautas Butkus taria: „Fotografija man nėra gyvenimo būdas, nes negaliu tam skirti tiek laiko ir lėšų. Greičiau tai vienas iš mano saviraiškos kelių... Fotografija apskritai – tai gebėjimas tame, ką kasdien mato visi, įžvelgti ir užfiksuoti universalius dalykus". Romualdas Vaitkus dirba Tauragės kultūros centre, vadovauja fotografijos galerijai, Moksleivių kūrybos centro foto–video studijos „Kadras" vadovas. Sigito Koncevyčiaus specialybė — masinių renginių režisierius. Baigė fotografijos studijas, penkių personalinių fotoparodų autorius Lietuvoje ir užsienyje. Šiuo metu dirba Tauragės rajono savivaldybės mero patarėju, kultūros ir švietimo darbuotojas, vietinio laikraščio redaktorius.

Algimantas Kezys

Sigitas Koncevyčius. „Du bičiuliai".

Paroda, pavadinta „Pojūčiai", atidaroma š. m. gruodžio 20 d., 5 val. popiet, Lietuvių dailės muziejuje, PLC, Lemont, Illinois.

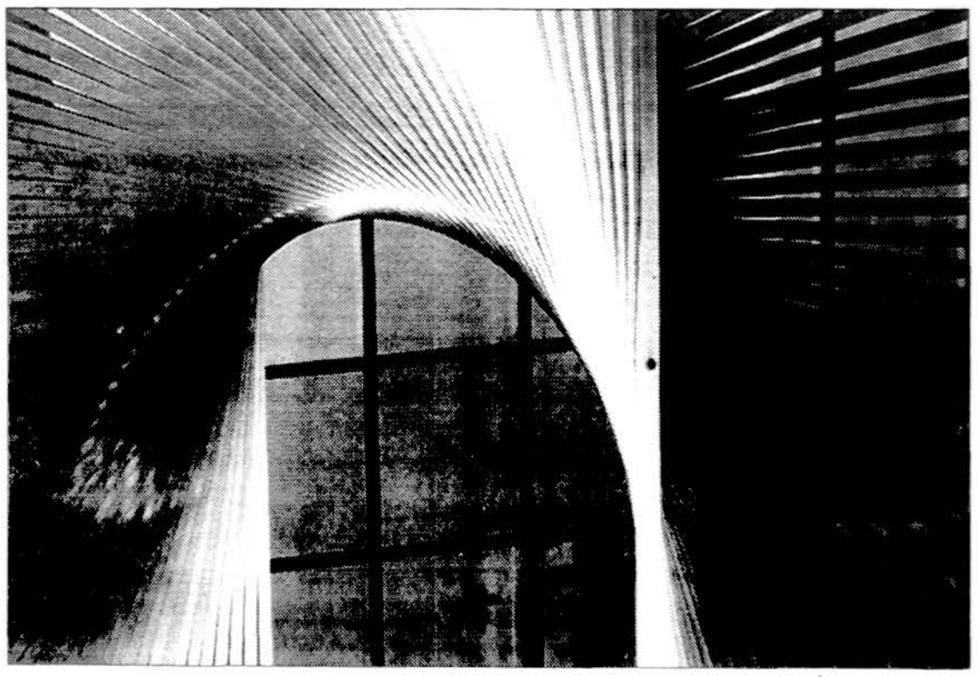

Romualdas Vaitkus. „Architektūriniai atspindžiai". 2001 m.

Algimanto Kezio Lietuva

Fotomenininko paroda Cleveland, OH

Šių metu lapkričio 1 ir 2 d. įvyko fotomenininko Algimanto Kezio Lietuvos vaizdų paroda, kurią suruošė Giedros Korp!, Dievo Motinos parapijos salėje Cleveland, OH.

Gausiai besilankančius mėgėjus pasitiko darbščiųjų Giedros Korp! narių vaišėmis apkrauti stalai ir pasakiškas vaizdas priemenėje: šviesytėmis papuošti medžiai ir augalai. Tai lyg perėjimas į kitą – į meno pasaulį – į Algimanto Kezio gražų „Lietuvos architektūrinių fragmentų" parodos pasaulį. O jis tikrai gražus ir meniškas: jame – istorinių ir modernių pastatų fragmentai, gatvių ruožai, gamtos vaizdai ir žmonių veidai matomi per Čikagoje gyvenančio fotomenininko estetinį žvilgsnį ir dvasią, įamžinti per foto aparato lešį.

Giedros Korp! pirmininkė Violeta Žilionytė–Leger atidarė parodą, sveikindama svečius ir juos supažindindama su Algimanto Kezio fotomeno keliu. O menininkas savo žodžiu ir pavyzdžiais, parinktais ir iš platesnės geografinės erdvės–Amerikos bei Europos didmiesčių ir gamtos vaizdų–paaiškino savo kūrybinį fotografijų sudėties pradą–kompoziciją. Jas sudarant, fotomenininkas atidžiai iš visų perspektyvų stebi savo objektą ir kantriai laukia tinkamo dienos momento–plaukiančių debesų, jų šešėlių žaismo, prasiveržiančios saulės šviesos, jos spindulio ruožo. Kartais praeina ar stabteli žmogus, praskrenda paukštis ir tokiu būdu jie prisideda ne tik prie fotografijos kompozicijos, bet ir prie jos tematinės sudėties.

Parodos tema — architektūriniai fragmentai. Prelegentas pastebėjo, jog dažnai, geriau negu visuma, fragmentas – pastato dalis – atskleidžia pastato paskirtį ir jo esmę. Tad jis fotografuoja „Trakų pilies vartus", „Gedimino pilies laiptus", „Vilniaus katedros bokštą" ir t.t. Perspektyva, arba taškas, iš kurio fotografuojama, nulemia objekto vaizdą. Pvz., tarp kitų, Vilniaus Šv. Onos arba Elektrėnų Šv. Marijos šventovių bokštai tampa ilgais trikampiais, besistiebiančiais, lyg maldoje, į dangų. Šventovių navų detalių geometrinės formos pražysta kampuotomis gėlėmis, o kolonų kapitaliai–viršūnės–prasiskleidžia augalų lapais. O dar iš prisidedančių chiaroscuro–šviesos ir tamsos kontrastų žaismų, išryškėja Stanislovo Kudzmos skulptūros „Mūzų šventės" mūzų mitologinė prigimtis. Jos šmėkščiojančiai kyla tarp pastatų sienų, sudarančių joms foninį skliautą. Sienų fone įskliautinti iškyla ir „Vilniaus katedros vargonai".

Fotografijos rėmuose kartais atsiranda žmogus. Ar rymantis, ar praeinantis – jis sustabdo ir sucentruoja žiūrovo žvilgsnį. Tokia praeivio paskirtis Niūronio „Jono Biliūno paminklo 'Laimės žiburys' ". Tai ir ryšku „Aušros Vartų" fotografijoje. Be to, čia einančių žmonių siluetai įvairiose plotmėse prisideda ir prie fotografijos gilios perspektyvos sukūrimo, sudėties. Kartais iš debesų prasiskverbiantis saulės spindulys ne tik apšviečia vaizdą, bet ir jam prideda kompozicinį bruožą. Per tvoras fotografuojami vaizdai įgauna savitą nuotaiką; o langų stikluose fotografuojami vaizdų atspindžiai praturtėja kompoziciniais bei tematiniais atžvilgiais.

„Dekoratyvinis Vilniaus universiteto langas", „Seimo rūmų vartai", „Seimo rūmų fontanas" bei „Taikomosios dailės muziejaus fasadas" — turtingi geometrinėmis figūromis — linijų ir kvadratų sudarytomis — formomis.

Montažai – dviejų ar daugiau vaizdų sujungimai, pvz., „Artojo siluetas ant Pumpėnų malūno" ne tik pagražina, bet ir tematiškai įprasmina fotografuojamą objektą. Dažnas Rūpintojėlio vaizdas praturtina ne vieną montažą: simbiotiškai – neatskiriamai – susietas su pastatu, pvz., „Skulptūroje universiteto kieme" jis pereina į simbolinį pasaulį. Rumšiškių Rūpintojėlis, įmontuotas į modernaus pastato sieną, sujungia tautodailės dvasią su moderniuoju pasaulėjautos pasaulėjautos pasaulėjautos

Leidiniai

Atodūsio poetika

Savo gerais, labdaringais darbais Lietuvoje garsėja nuošaliame Vidurio Lietuvos kampelyje — Paberžėje kunigaujantis tėvas Stanislovas Dobrovolskis, OFM. Tai žmones suprantantis, užjaučiantis, mylintis, juos guodžiantis, globojantis vienuolis kapucinas. Jis net vidurnaktį visiems atveria savo duris, priglaudžia skausmo, nelaimės, nuodėmės ištiktus varguolius. Tėvas Stanislovas garsėja ir kaip pamokslininkas.

1936 m. įstojęs į Kapucinų vienuolyną, karo metais mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, 1944 m. įšventintas kunigu. 1948 m. buvo ištremtas į Sibirą, lagerininku išvargo beveik 10 metų. Grįžęs kunigavo įvairiose parapijose, o atkeltas į Paberžę įkūrė bažnytinio ir liaudies meno muziejų. Kapucinų ordino centro įgaliotas, tėvas Stanislovas iš apleistos, apgriuvusios bažnyčios, kitų pastatų Dotnuvoje įkūrė Kapucinų vienuolyną. Dabar vėl kunigauja parapijiečių atstatytoje Paberžės bažnytėlėje, skleidžia tikėjimo, Evangelijos tiesas.

Neretai į Paberžę, pas tėvą Stanislovą atsilanko ir rašytojai, kiti meno žmonės, filosofai. Mat, jis — literatūros žinovas, R. M. Rilke poezijos vertėjas, knygų *Pamokslai, Apie meilę ir tarnystę* autorius. Tėvas Stanislovas apdovanotas Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu, Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

Neseniai, tėvo Stanislovo 85-ųjų gimimo sukaktuvių išvakarėse, Dialogo kultūros institutas Vilniuje išleido naują jo knygą *Atsidūsėjimai.* Į šios knygos pristatymą ir aptarimą susirinko pilnutėlė Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardinų bažnyčia.

— Nekalbėsiu nei apie tėvo Stanislovo asmenį, nei apie jo įtaką lietuvių moderniajai sąmonei ir kultūrai, nes noriu susitelkti ties šia gilia, nors nedidelia jo knygele *Atsidūsėjimai,* — apibūdindamas tėvo Stanislovo naująją knygą, kalbėjo religijotyrininkas Gintaras Beresnevičius. — *Atsidūsėjimai* ataidi kaip Jobo virpesiai, kaip malda iš Danieliaus liūtų duobės gelmių, kaip malda iš paties pasaulio skausmingojo vidaus.

G. Beresnevičiaus nuomone, *Atsidūsėjimai* yra nepaprastai savi: kiekvienam religingam, jaučiančiam žmogui tai atvertys, jo paties būklės atvertys, prisiminimai, kad viskas nėra taip paprasta. Dievas savo buvimu, ar greičiau mes savo buvimu viską komplikuojame iki begalybės. Savo knygoje tėvas Stanislovas rodo gyvenimą su Dievu — kartais jis varginantis, sunkinantis, išlaisvinantis, — jis toks, nes netobulas žmogus greta tobulo Dievo išjaučia visus, visus savo jausmus ir potyrius, kurie tik galimi, nuo džiaugsmo viršūnių iki kritimo nevilties ir nuobodžio bedugnėn. Visa ši skalė *Atsidūsėjimai* knygoje yra, — sakė religijotyrininkas G. Beresnevičius, pridurdamas, kad

Tėvas Stanislovas. Algimanto Žižiūno nuotr.

tai dvasiniai tekstai, raštai. Tai ne maldos, ne apmąstymai, tai buvimo įspūdžiai, būties atodangos, siela, kuri nesislapsto už sąlyginumų ir žodžių tvorų. Mums žodžiai duoti visokeriopam naudojimui, šiandien mes dažniausiai po jais slepiamės, o *Atsidūsėjimai* atveria. Atveria būties akimirkas, neviltis, pastebėjimus, įžvalgas, viltis ir neviltis, ir vis dėlto per viską prasišviečia šviesus horizontas, kurio pabaigoje — amžinas Kryžius.

— *Atsidūsėjimai* neturi pozos, kuri beveik neišvengiama net nuoširdžiam religiniam mąstymui; žmogus ir prieš Dievą dedasi kaukę. Dažniausiai iš baimės ar nejaukumo — tėvo Stanislovo veidas ir į žmones žvelgia be jokios kaukės, jis atviras, tiesus, nedaugiažodis, — kalbėjo G. Beresnevičius. „Leisk man degti, Viešpatie!" — ne poza ir ne metafora šie tėvo Stanislovo žodžiai, tai troškimas gyventi, degant savo sielos skauduliais, bet ir šviečiant. Tą liudija visas jo gyvenimas, nugyventas šviečiant nuolankume, provincijoje, užmestyje. Bet nėra užmesties ten, kur yra Dievas, ir tėvo Stanislovo paradoksas yra vienas iš paradoksalių Dievo buvimo įrodymų, greta aibės kitų. Gelmės yra begalinės ir žmogaus nuobodis be Dievo yra didis.

— Tačiau vėlgi paradoksas, kuris tėvo Stanislovo knygoje kyla ir niūriais — ir, deja, tiksliais atsidūsėjimais — vienatvė Dievuje yra nebe vienatvė, — tęsė G. Beresnevičius, paaiškindamas, kad mistinis lygmuo praplečia matymo lauką labai aštriai. Ir maldos, ir pamąstymai, ir skausmo pažinimas, regint horizonte Kryžių. Tėvo Stanislovo atsidūsėjimai, kilę iš laisvės, išgyventos Dievui. Tai laisvė, išgyventa iki pat dugno, žmogiška laisvė, kuri nėra palaima Dievo besiilginčiam, bet ji ir daro žmogų.

— Tėvas Stanislovas — simbolis tokios krikščionybės, kokios mums reikia, kaip vandens ir oro, materialios ir dvasinės, medžiagiškos, daiktiškos ir tuo pačiu pakylėtos iki artimiausios Dievo artumos, — kalbėjo G. Beresnevičius — *Atsidūsėjimų* temų aibė vis dėlto išsiplėtoja į vieną pajautą, gilią ir mums šiandien taip reikalingą, pajautą, kuri kaip saugiklis turi gelbėti mus nuo perdėto fasadinio dvasingumo, parodomųjų dvasios pilotažų, artėjančių šiais laikais prie paprasčiausios magijos. Tai ir *memento mori,* ir atviras pasakymas, kad su Dievu yra sunku. Ir tas sunkumas — didelė laimė. Ir daug kas yra laimė, ką mes matome kaip pralaimėjimus, ir daug kas yra katastrofa, kas šiandien išduodama už laimę. Bet esmė, kurią bent jau aš atrandu šioje knygelėje, — gyvenimas yra dovana. Sunki dovana ir neįkainojama. Ir tada aš meginu nedrąsiai pasakyti, kas tai per „atsidūsėjimų" žanras; — sakyčiau tai himnai, giedami iš širdies, kažkas, kas skamba Rigvedos arijų himnuose, labai nuoširdaus, tyro ir naivaus, ir tas nuoširdumas ir atvirumas liejasi su Senojo testamento psalmėmis, kurios irgi tai pakelia į aukštybes, tai trenkia žemyn, tačiau *Atsidūsėjimus* vis vien įvardyčiau kaip himnus, giedamus iš bedugnės, kuri nėra bedugnė, jeigu joje įmanoma giedoti himnus.

G. Beresnevičius susirinkusiems paskaitė vieną tokį tėvo Stanislovo himną — fragmentą iš knygos *Atsidūsėjimai:*

Dieve, Tu mūsų diena,
tačiau Tu esi
Ne vien Šviesa, bet ir
Tamsa. Dieve,
Tu esi ir Diena, ir Naktis. Ir
Tavo šviesos saulė
Žemės vaikams kartais
atrodo juoda.
Tamsi, bet kartu ir
šviečianti.
Traukianti į save ir
atstumianti.
Iš Tavęs sklinda gaivinanti
šiluma, bet kartais
Aplink Tave yra
nepakenčiamai šalta ir
nyku.
Todėl ir Tavo rankų kūriniai
Yra kartu žavingi ir
bjaurūs...
Visada keliaujant Tavo
pėdomis per Tavo
Pasaulį, kai jau, rodos,
surasime Tave,
Prieš mus vėl iškyla
nesuprantamas,
Baisus, atstumiantis Tavo
visatos paslaptingumas.

— Nėra nieko realistiškesnio jokioje lietuvių religinėje poezijoje, kaip nėra ir nieko dvasingesnio, — perskaitęs šį fragmentą iš tėvo Stanislovo knygos, kalbėjo religijotyrininkas G. Beresnevičius. — Kaip niekur kitur gražiai čia sujungtas ir siaubas, ir virpulys, ir begalinis traukimas Dievop, nesustabdoma ir kiekviena aimana šio kelio tarpstotėje, kiekvienas dvasios nuovargio ar siaubo prieš Dievo didybę tarpsnis, tuo pačiu ir pakylėja viršun. Meilė ir siaubas. Religiniuose potyriuose — tai natūrali sampyna.

G. Beresnevičiaus, poeto Justino Marcinkevičiaus, kitų kalbėjusiųjų nuomone, tėvas Stanislovas yra 20 amžiaus lietuvių mistikas, greta kurio mistinių įžvalgų byra visos paviršutinės teologinės konstrukcijos ir dirbtinis džiaugsmas, ir apspangimas, kai religingas žmogus nebežino, ką jam daryti kelyje. Tėvas Stanislovas atsako — eiti, nes žmogus — tai yra kelias.

Savo apmąstymus apie tėvo Stanislovo knygą G. Beresnevičius baigė tokiais žodžiais:

— Mes esame pajėgūs Dievo baimei, tačiau nebegalime išjausti Dievo siaubo. Mes esame pajėgūs parkristi prieš realybės siaubą, apleisti jėgų.

Tačiau tėvas Stanislovas rodyte rodo — yra dieviškame siaube palaima, yra palaimoje siaubas, o viskas dera į didelę didelę abipusės amžinos Dievo ir žmogaus meilės ir abipusių paieškų istoriją, amžiną ir galiojančią kiekvienam, kuri tėvo Stanislovo atsidūsėjimuose susiklosto į adekvačių patirčių padiktuotas džiaugsmo aimanas himnuose džiaugsmui ir nevilčiai, materijos grožiui ir niekybei ir dvasios tamsai, kurioje yra šviesa.

Knygos aptarime poetas J. Marcinkevičius, tėvą Stanislovą pavadinęs poetu, sakė, kad jo knygą skaitome kaip maldą, jos pagrindinis įvaizdis — žmogaus kelias. Literatūros tyrinėtoja prof. V. Daujotytė pažymėjo, kad tėvo Stanislovo knyga — tai poetinė religinė meditacija, joje išryškėja atodūsio poetika, poetinės formos jausmas. O šiltai sutiktas tėvas Stanislovas sakė, jog rašydamas šią knygą jis susipažino su mantravedizme, brahmanizme naudota maldos magine formule.

Su garbinga sukaktuvine ir nauja knyga tėvą Stanislovą sveikino, mielų žodžių išsakė ministras pirmininkas A. Brazauskas, poetas M. Martinaitis, kun. V. Aliulis, MIC, vienuoliai — bernardinai, tėvas Astijus, J. Sasnauskas, filosofas A. Juozaitis ir daugelis kitų.

Ištraukas iš tėvo Stanislovo knygos *Atsidūsėjimai* skaitė aktorius V. Bagdonas, bažnytines giesmes giedojo solistė G. Kaukaitė.

Algimantas A. Naujokaitis

Išeivijos kultūrinio gyvenimo vaizdai

Bene viena didžiausių skriaudų, kurias Antrasis pasaulinis karas atnešė žmonijai, buvo tautų dislokacija. Ypač Rytų Europos žmonės, pripratę pastoviai gyventi savo krašte, buvo arba prievarta gabenami svetur arba priversti bėgti iš savo kraštų, kad išsaugotų savo gyvybę. Lietuvą šitai ypatingai paveikė, nes iš jos sovietiniai okupantai išgabeno šimtus tūkstančių į Sibiro tremtį, o keliasdešimt tūkstančių mūsų tautiečių turėjo pasitraukti į Vakarus, ieškodami ten laikinos prieglaudos. Tuo būdu Lietuva prarado daug savo, geriausiai susipratusių, išsilavinusių žmonių; ji prarado savo inteligentijos branduolį, kurio net ir dabar, po 15 m. nepriklausomybės nėra visiškai atstačiusi.

Į Vakarus išvyko beveik du trečdaliai mūsų rašytojų, menininkų, mokslo darbuotojų, mokytojų ir poetų. Jie paliko savo namus, darbus, aplinką ir mylimą tėvynę. Mūsų filosofo J. Griniaus, kuris tada irgi buvo vienas tokių pabėgėlių – tremtinių, žodžiais tariant, jie buvo „virtę klajūnais, be vietos ir be tikslo, niekam nereikalingi ir nenaudingi". Tai buvo skaudus likimas, bet jie priėmė ir pernešė viską su viltimi, kad tai buvo tik laikina padėtis ir kad tuoj galės grįžti namo. Laukdami grįžimo, jie nenorėjo prarasti savo tapatybės ir dvasinių turtų, atsineštų iš namų. Dėl to jie steigė lietuviškas mokyklas tremtyje, rašė vadovėlius ir rūpinosi, kad tremtyje augantys vaikai išliktų lietuviais. Kiti kultūrininkai stengėsi savo atsineštus talentus naudoti. Jie, vienas kito skatinami, rašė romanus ir noveles, kūrė poeziją ir muziką, ir dalyvavo filosofinėse diskusijose. Visa tai darė, tikėdami, kad jų kūryba netrukus grįš į Lietuvą, kuriai ji priklausė.

Deja, grįžimo laikas ilgėjo: dienos tapo mėnesiais, mėnesiai metais, o metai dešimtmečiais. Su malonumu jie būtų savo pasiekimais dalinęsi su Lietuva, bet sovietiniai okupantai to neleido. Atsimenu, kaip kartą, vykdamas į Lietuvą po mokslininkų pasikeitimo skraiste, slaptai ten nuvežiau vieną Brazdžionio knygą. Tai buvo priimta, kaip didžiausia dovana, kokią aš ten galėjau įteikti. Deja, tai buvo reta išimtis. Kiti Brazdžiono bei kitų kūriniai ten nepateko. Jie liko čia, mūsų bibliotekose ir archyvuose. Lietuvai atstačius savo nepriklausomybę, atsirado tiek daug kasdienių, buitinių rūpesčių, jog daugelis mūsų kultūrininkų, kuriems dabar jau gyvenimo saulutė pradėjo leistis, ėmė galvoti, kad jų darbai ir jų kūriniai liks tik išeivijos nykstančios istorijos dalimi.

Mes nelikome užmiršti

Neseniai į mano rankas pateko Virginijos Paplauskienės paruošta knyga *Išėję sugrįžti,* kurioje aprašomas lietuvių išeivijos kultūrinis ir literatūrinis gyvenimas 1944–1950 m. DP stovyklose Vokietijoje bei Austrijoje. Ši knyga buvo paruošta, naudojantis Maironio Lietuvių literatūros muziejaus (Kaune) archyvų dokumentais.

Pirmiausia, pažvelgęs į šią knygą, pagalvojau, kad čia man daug įdomaus negali būti, nes ją rašiusi autorė nebuvo mūsų tremtyje, tai kaip ji galėtų apie tai ką nors suprasti? Bet, perskaitęs kelis puslapius, tuoj pamačiau, kad mano galvojimas buvo „prietaringai" klaidingas. Autorė, nebūdama tremtyje, gal iš archyvų skaitymo, o gal remdamasi savo pačios pergyvenimais (kiek suprantu ji yra sibiriokė), labai gerai suprato lietuvių išeivijos likimą Vakaruose. Knygoje išspausdinti aprašymai nėra archyviniai: jie yra gyvi ir labai įdomūs. Jau pirmuosiuose knygos puslapiuose nustebau, sužinodamas, kad Maironio Lietuvių literatūros muziejus (MLLM) buvo įkurtas 1936 m. poeto Maironio namuose ir jo pirmuoju direktoriumi buvo Bernardas Brazdžionis. Jo pastangomis buvo paruošti MLLM statutai, pagal kuriuos šis muziejus turėjo rinkti visą lietuvių literatūrinę medžiagą. Knygoje duodami pavyzdžiai lietuvių švietimo ir kultūros veiklos kai kuriose DP stovyklose Vokietijoje ir Austrijoje. O kiek daug tų mokyklų buvo! 1945–1946 m. jau veikė 71 vaikų darželis, 112 pradinių mokyklų, 14 progimnazijų ir 20 gimnazijų, visas šias mokyklas lankė 8,745 moksleiviai. „Stovyklų gimnazijose ir progimnazijose dirbo rašytojai: J. Jankus, B. Babrauskas, G. Tulauskaitė, Bern. Brazdžionis, A. Šešplaukis–Tyruolis, J. Augustaitytė–Vaičiūnienė, V. Krėvė–Mickevičius, V. Kazokas, H. Nagys, A. Nyka–Niliūnas, V. Kulbokas, A. Kairys, Č. Grincevičius, P. Babickas, S. Būdavas, S. Vanagaitė–Petersonienė, V. Kazokas, P. Naujokaitis, K. Bradūnas, A. Bagdonas, A. Giedrius ir kt." Kokia laimė buvo tų mokyklų mokiniams turėti tokio lygio mokytojus! Žinoma, autorė turbūt, MLLM archyvuose nerado dokumentų apie kai kurias mokyklas, kurios irgi buvo gana žymios. Tad, tenka pasigesti lietuvių veiklos aprašymo Miunchene, kuriame buvo ir gimnazija, ir mokyklos, ir vaikų darželiai, kur mokė St. Barzdukas, L. Dambriūnas, J. Kazlauskas, J. Kojelis, M. Krasauskaitė, K. Bradūnas, A. Pauliukonis ir kt. Be abejo, žinių apie Miuncheną ir kitas, į knygą neįtrauktas, vietoves būtų galima rasti Pasaulio lietuvių archyve, kuris yra LTSC Čikagoje, bet tai jau priklausys būsimai šios knygos laidai.

Labai įdomi yra Lietuvos Žurnalistų s–gos atkūrimo ir jos veiklos apžvalga, kurioje matyti, kaip aktyviai reiškėsi iš Lietuvos atvykę žurnalistai, prie kurių jungėsi taip pat nauji, jų gretas papildančiųjų veidai. Yra aprašomi tenykščiai leidiniai, kaip *Aidai, Mintis, Žiburiai, Žingsniai* ir t.t. Gana išsamiai pristatoma Lietuvių rašytojų tremtinių draugijos veikla, su rašytojų kūrinių pavyzdžiais. Nereikia užmiršti, kad tuo metu išeivijoje stipriai veikė literatūros vakarai, chorai ir teatras. Šioje knygoje matome Škėmos, Blekaičio, Gustaičio ir kt. veidus. Tai dabar yra istorija, bet daugeliui mūsų tai buvo dabartis.

Graži pradžia

Ši knyga, be abejo, bus tikrai įdomi dabartinei Lietuvos kartai, kuri apie išeivijos kultūrinį gyvenimą labai mažai girdėjusi. Bet ji yra įdomi ir mums, kurie esame tos istorijos dalyviai. Knyga yra gausiai iliustruota nuotraukomis, dokumentais, iliustracijomis. Reikia tikrai padėkoti Virginijai Paplauskienei, knygos autorei, ir Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijai, knygą finansavusiai, kad mūsų neužmiršo. Žinoma, knyga duoda tik lietuvių išeivijos veiklos Vokietijoje ir Austrijoje pavyzdžius. Kaip minėjau, ten buvo daugiau stovyklų, mokyklų ir veikėjų, kurie yra taip pat verti dėmesio. Be abejo, lietuviška kultūra išeivijoje klestėjo ir po 1950 m. Reik tikėtis, kad šis pradėtas išeivijos pripažinimo darbas bus tęsiamas toliau. Per penkiasdešimt metų lietuviai išeiviai yra daug padarę švietime, literatūroje ir aplamai kultūriniame veikime.

Virginija Paplauskienė, *Išėję sugrįžti:*, Archyvinių dokumentų leidinys. Maironio Lietuvių literatūros muziejus, Kaunas, 2002.

Vytautas Bieliauskas

A. KEZIO LIETUVA

Atkelta iš 3 psl.

Viename savo eilėraštyje jis rašo:

Tie paveikslai jau nublukę,
nebylūs,
Į kuriuos tu žvelgi
Tai pėdsakai kažkieno
įminti
Ir neištrinti
Tai kažkieno mintys ir meilė
Sykį paleistos iš širdies
Keliauja ir keliauja per
eterio bangas
Ir niekad nesustoja
Tai aš, tai tu, tai mes visi
Vėl drauge

Savo fotografijose Algimantas Kezys atkuria pasaulį, vadovaudamasis grožio principu. Įdomiomis pastatų ir gamtos vaizdų kompozicijomis, dramatiškų šviesos ir šešėlių žaismu, laimingu paukščio skrydžiu ar saulės spinduliu, ir kartais netikėtu žmogaus žingsniu, fotomenininko A. Kezio pasaulis ne tik gražus, bet turtingas ir prasmingas. Jo pasaulyje matome fizinių objektų grožį, paskirtį ir esmę, ir juose atsispindinčią žmogaus sielą.

Prancūziškas požiūris į Lietuvos istoriją

Gruodžio 3 d. Vytauto Didžiojo universitete Vaclovo Biržiškos skaitykloje įvyko išskirtinis knygos pristatymas. Nors mūsų universitete skaitytojai dažnai supažindinami su naujais leidiniais, bet dažniausiai jų autoriai būna VDU darbuotojai. Tuo tarpu gruodžio 3–osios popietė buvo skirta prancūzų ist rikės Isabelle Chandavoine knygai *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932),* apie kurią susirinkusiems pasakojo pati autorė. Lietuvių ir prancūzų kalba išleista Isabelle Chandavoine knyga išsiskiria iš kitų Vakarų Europos istorikų darbų, kurie savo tyrimų objektu retai pasirenka Vidurio ar Rytų Europos istoriją. Be to, ji atskleidžia lietuviams neįprastą požiūrį į Klaipėdos krašto istoriją ir parodo, kad istorijoje, kaip ir kitose mokslo šakose, gali egzistuoti kelios skirtingos tų pačių faktų interpretacijos. Doc. Antanas Kulakauskas, apibūdindamas šios knygos vietą Lietuvos istoriografijoje, pripažino, kad knygoje pateikiamas kitoks, nei Lietuvoje iki pat atgimimo vyravęs, Klaipėdos krašto istorijos vertinimas. Pasak jo, tik nuo devintojo XX a. dešimtmečio pabaigos jaunesnieji lietuvių istorikai Klaipėdos krašto istorines problemas pradėjo aptarinėti ne vien iš nacionalistinių pozicijų. Nors ir išsakęs kai kurias pastabas, doc. A. Kulakauskas džiaugiasi nauja knyga, nes, jo teigimu, iki šiol Klaipėdos krašto tautinė tapatybė nebuvo nuosekliai tyrinėta.

Tai, kad jos pasirinktas Klaipėdos krašto istorinis laikotarpis buvo mažai tyrinėtas, pastebėjo ir pati Isabelle Chandavoine – pasak jos, prancūzų kalba šiuo klausimu nėra jokios literatūros. Autorė susirinkusiesiems trumpai papasakojo apie knygos turinį ir aiškiai išreiškė savo asmeninį požiūrį į knygoje analizuojamą istorinį laikotarpį. Prancūzų istorikės knygoje atskleistas jos asmeninis santykis su tyrimo objektu, doc. A. Kulakausko buvo įvertintas, kaip didelis šio leidinio privalumas.

Po knygos pristatymo buvo parodytas autentiškas 1923 m. dokumentinis kino filmas apie Isabelle Chandavoine knygoje aptariamo laikotarpio politinius įvykius.

Tomas Pabedinskas